

*Det 4. århundre f. Kr. kontra året 1797.
Ulrich mottar et nytt brev fra sin far*

Det hadde hurtig ryktes at sammenkomstene hos Diotima var en ualminnelig suksess. På denne tid mottok Ulrich et usedvanlig langt brev fra sin far, ledsaget av en tykk bunke brosjyrer og særtrykk. I brevet stod det omtrent: «Min kjære sønn! Din langvarige taushet ... Jeg har likevel fra annet hold med fornøyelse erfart at mine anstrengelser på dine vegne ... min velmenende venn, grev Stallburg ... Hans Høyvelbårenhet grev Leinsdorf ... Vår slektning, ekspedisjonssjef Tuzzis hustru ... Hva jeg nu må henstille til deg å gå i bresjen for med all den innflytelse du i din nye krets råder over, er følgende:

Verden ville gå i oppløsning hvis alt fikk gjelde for sant som anses for å være det, og hver vilje for tillatt som selv forekommer seg å være det. Det er derfor vår alles plikt å bringe den ene sannhet og den rette vilje på det rene, og, i den grad dette har lyktes oss, med ubønhørlig pliktoppfyllelse å våke over at de også nedfeller seg i de vitenskapelige anskuelsers klare form. Du kan herav slutte hva det betyr når jeg meddeler deg at det i legmannskretser, men dessverre også i stor utstrekning innenfor vitenskapen, blant folk som ligger under for en forvirret tids tilskyndelser, nu i lengre tid har vært en ytterst farlig bevegelse i gang, hvis mål er å vinne gehør for visse formentlige forbedringer og lempelser i forbindelse med den forestående revisjon av vår straffelov. Jeg må forutskikke at det nu allerede i flere år med henblikk på denne revisjon har eksistert et ministerielt oppnevnt utvalg av kjente sakkyndige, hvortil

jeg har den ære å høre, likesom min universitetskollega, professor Schwung, hvem du kanskje husker fra en tid da jeg ennu ikke hadde gjennomskuet ham, så han i en årrekke kunne gå for å være min beste venn. Hva angår de lempelser jeg ovenfor talte om, har jeg bragt i erfaring – foreløbig i form av et rykte, men det hele virker dessverre bare altfor sannsynlig – at det i vår ærverdige og milde Herskers tilstundende jubileumsår, altså så å si under utnyttelse av alle høymodighetens stemninger, kan forventes spesielle anstrengelser for å skaffe den omtalte bløtaktiggjørelse av rettspleien innpass hos oss. Å sette en bom for dette er selvfølgelig i samme grad professor Schwungs og mitt faste forsett.

Jeg vil ta hensyn til at du ikke er utdannet jurist, men det tør ikke desto mindre være deg bekjent at den port hvorigjennom denne rettsusikkerhet, som poserer som humanitet, først og fremst vinner innpass, er bestrebelsen på å utvide det straffute-lukkende utilregnelighetsbegrep, i den uklare form «nedsatt tilregnelighet», til også å omfatte alle de individer som, uten å være hverken sinnssyke eller moralsk normale, utgjør den hær av mindreverdige, i moralsk henseende imbesille hvorav vår kultur dessverre stadig mer blir infisert. Du vil innse at et slikt redusert tilregnelighetsbegrep – hvis det da overhodet kan kalles et begrep, hvilket jeg bestrider! – på det nøyeste avhenger av den utformning vi gir våre forestillinger om den fulle tilregnelighet, hhv. utilregnelighet, og dette bringer meg til mitt egentlige ærend.

Med utgangspunkt i allerede eksisterende lovtekster og i betraktning av de anførte omstendigheter foreslo jeg nemlig i det ovenfor omtalte forberedende utvalg at man skulle gi angjeldende § 318 i den fremtidige straffelov følgende ordlyd:

«En straffbar handling foreligger ikke, såfremt gjerningsmannen på det tidspunkt da handling ble forøvet, befant seg i en tilstand

av bevisstløshet eller sykkelig forstyrrelse av vedkommendes ånds-evner, således at →, og professor Schwung fremmet et forslag som begynte nøyaktig likedan.

Derefter fortsatte imidlertid hans versjon med ordene: <– således at en fri viljesbestemmelse var utelukket>, mens min lød: <– således at han ikke var i stand til å innse det uriktige i sin handling> – Jeg må tilstå at jeg til å begynne med selv ikke merket hvilken ond-sinnet hensikt som lå i denne motsigelse. Jeg har personlig alltid forfektet det syn at viljen ved forstandens og fornuftens fremadskridende utvikling underlegger seg begjæret, hhv. driftsimpulsen, gjennom overveielsen og den derav følgende beslutning. En villet handlemåte er således aldri instinktmessig, men alltid knyttet til tenkning. I den grad mennesket velger sin vilje, er det fritt; hvis det har menneskelige begjær, dvs. begjær som svarer til dets sanse-lige organisme, slik at dets tenkning altså er forstyrret, er det ufritt. Vår villen utspringer ikke av tilfeldigheter, men er en av vårt jeg med nødvendighet følgende selvbestemmelse, og viljen er derfor bestemt i tenkningen, og hvis tenkningen er forstyrret, er viljen ikke lenger vilje, for da handler mennesket bare ut fra sitt begjærs natur! – Jeg er naturligvis kjent med at man i litteraturen også ser den motsatte anskuelse hevdet, nemlig at tenkningen skulle være begrunnet i vår villen, men dette er et syn som blant moderne jurister har hatt tilslutning kun siden 1797, mens derimot den oppfatning jeg forfekter, har motstått alle angrep helt fra det 4. århundre f. Kr. Da jeg ville bevise min imøtekommenhet, foreslo jeg imidlertid en versjon som forenet begge forslag, og følgelig skulle lyde:

<En straffbar handling foreligger ikke, såfremt gjerningsmannen på det tidspunkt da handlingen ble forøvet, befant seg i en tilstand av bevisstløshet eller sykkelig forstyrrelse av hans ånds-evner, således

at han ikke var i stand til å innse det uriktige i sin handling, og hans frie viljesbestemmelse var utelukket.»

Her avslørte imidlertid professor Schwung sin sanne natur. Han kastet vrak på min imøtekommenhet og påstod arrogant at «og» i denne perioden måtte erstattes med et «eller». Du forstår hensikten. Det som skiller tenkeren fra legmannen, er jo nettopp at mens denne nøyer seg med et «og», vet tenkeren når det er på sin plass med et «eller», og Schwung forsøkte å beskyldte meg for overfladisk tenkning ved å utsette min gjennom dette «og» tilkjennegitte redbonhet til et kompromiss som innebar at begge versjoner ble slått sammen til én, for mistanke om at jeg ikke fullt ut fattet rekkevidden av den motsetning det her skulle bygges bro over!

Det sier seg selv at jeg fra dette øyeblikk har bekjempet ham med ubønhørlig fasthet.

Jeg trakk tilbake mitt harmoniseringsforslag og følte meg tvunget til å insistere på at min opprinnelige ordlyd ble vedtatt uten avvikelser; men Schwung har siden da med perfid raffinement søkt å berede meg vanskeligheter. Således innvender han at i henhold til mitt forslag, som tar utgangspunkt i evnen til å innse det uriktige, vil en person som lider av særegne vrangforestillinger, men forøvrig er frisk (hvilket forekommer), bare kunne frikjennes på grunn av sinnssykdom såfremt det lar seg påvise at vedkommende formedelst sine særlige vrangforestillinger antok at det forelå omstendigheter som ville rettfærdiggjøre hans handling eller oppheve dens straffbarhet, således at han allikevel må kunne sies å ha opptrådt korrekt, om enn ut fra en falsk forestilling om verden. Dette er imidlertid en fullstendig irrelevant innvending, for uaktet den empiriske logikk kjenner personer som er dels friske, dels syke, har den juridiske logikk aldri lov til å anta et blandingsforhold av to rettstilstander med henblikk på en og samme gjerning – i dens

øyne er personene enten tilregnelige eller utilregnelige, og vi tør anta at også hos personer som lider av særegne vrangforestillinger, er evnen til å skjelne mellom rett og urett i alminnelighet bevart. Skulle den i spesielle tilfeller være blitt tilslørt for dem av vrangforestillinger, ville en særlig anspennelse av deres intelligens ha vært nok til å bringe den i overensstemmelse med deres øvrige jeg, og det foreligger ingen grunn til å øyne noen spesiell vanskelighet her.

Jeg påpekte da også straks overfor professor Schwung at siden tilregnelighet og utilregnelighet er tilstander som logisk sett ikke kan bestå samtidig, vil man, når det gjelder slike individer, måtte anta at de følger på hinannen i hurtig veksling, hvorved det da nettopp for hans teori blir vanskelig med henblikk på den enkelte gjerning å besvare spørsmålet om hvilken av disse skiftende tilstander den er fremgått av; for i dette øyemed ville man måtte anføre alle årsaker som har innvirket på den tiltalte siden hans fødsel, tillike med alle årsaker som har influert på hans forfedre, hvis gode og dårlige egenskaper han er blitt belemret med. – Du vil neppe tro det, men Schwung hadde faktisk den freidighet å replisere at det ganske riktig forholdt seg slik, da den juridiske logikk med hensyn til en og samme gjerning aldri har lov til å anta et blandingsforhold av to rettstilstander, og derfor må det også for hver enkelt viljesakt avgjøres om det hadde vært mulig for den anklagede, ut fra hans psykiske utvikling, å beherske viljesimpulsen eller ei. Vi vet – finner han for godt å påstå – med langt større uimotsigelighet at vår vilje er fri, enn at alt som skjer, har en årsak, og så lenge vi er frie i bunn og grunn, er vi det også i forhold til de enkelte grunner, hvorfor man må anta at det i et slikt tilfelle bare ville behøves en ekstra anspennelse av viljekraften for å motstå de kausalt betingede forbryterske impulser.»

På dette punkt avbrøt Ulrich den videre utforskning av sin fars planer og veide eftertenksomt brevets mange vedlegg, som det ble henvist til i margin, i hånden. Han kastet bare enda et blikk på skrivelserens avslutning og konstaterte at hans far forventet av ham en «objektiv påvirkning» på grevene Leinsdorf og Stallburg, og forøvrig gav ham det innstendige råd at han i parallellaksjonens kompetente utvalg i tide pekte på de farer som kunne oppstå for statshelhetens ånd hvis et så viktig spørsmål fikk en feilaktig utformning og løsning i selve jubileumsåret . . .